

GALAMB GYÖRGY

A Középkori Egyetemes Történeti Tanszék

Department of Medieval World History. The paper summarizes the history of the Department of Medieval History of the University of Szeged from its foundation to the present day. After the Faculty of Humanities of the University of Cluj was moved to Szeged in 1921, Sándor Márki, an eminent historian of the time, became the first head of the department, which also taught modern history. Between the two world wars and during the Rákosi dictatorship, for various reasons, there was no significant research on the European Middle Ages and the early modern period. This situation changed from 1959 onwards, when Tibor Wittman, an internationally renowned scholar, combined his research on the early modern history of Europe with the history of Latin America. In the 1970s and 1980s, Sándor Gyimesi worked in the former field and Ádám Anderle in the latter. Since the change of regime, at the initiative of István Zimonyi, the department is teaching both the history of the European Middle Ages and one of the Eurasian steppe and Muslim civilisation, launching the careers of many young scholars.

Keywords: Department of Medieval History, History of European Middle Ages, History of Latin America, History of Eurasian Steppe, History of Islamic Civilization

A szegedi egyetemen a középkori világ történetének oktatása hosszú évtizedeken át nem rendelkezett kellő súllyal. Nehéz volna megmondani, hogy ennek milyen mértékben voltak személyi okai, mennyiben köszönhető ez hazánk Budapest-központúságának, amely – kevés kivétellel – az európai történelemmel foglalkozó tudósokat a fővárosban tartotta, vagy milyen mértékben voltak politikai okai. Talán az utóbbit a legkönnyebb megragadni, hiszen mi, történészek jól tudjuk és tapasztaljuk, hogy szakmánk művelését elkerülhetetlenül befolyásolja a politika (kulturpolitika, emlékezetpolitika), és azt is tudjuk, hogy ennek ezernyi veszélye van.

Ha közelebbről a középkori egyetemes történelem oktatását és tanulmányozását vesszük, emlékeztetnünk kell arra, hogy a két világháború között domináns szerepet játszott a nemzetközpontú megközelítés, ami – tisztelet a kivételnek – kevés teret engedett az egyetemes történeti témák művelésének, míg a háborút követően a vulgarizált és a hatalom szolgálatára kényszerített marxista történetírás a középkort kezelte mostohagyerekként. Mindez tehát – mondhatjuk „halmozottan” – nem kedvezett az egyetemes történeti témák oktatásának és tanulmányozásának. Az általános tudománypolitikai elvárások „természetesen” személyi és adminisztratív beavatkozásokkal jártak. Talán kézenfekvő, ha ezt az összefoglalást három olyan időszakra tagoljuk, amelyek egyben Magyarország politikai történetének fontos szakaszai.

Meg kell jegyezni azt is: noha minden oktatási közösségnek megvan az „oral history”-ja (ami elkerülhetetlenül szubjektív és töredékes információkat nyújt), nem állnak rendelkezésünkre idevágó visszaemlékezések, levelek, ezért félok, hogy unalmas intézménytörténetet írunk, oktatók és kutatók életrajzának füzérét. Mégis, a tényszerű adatok mellett érdemes általánosabb megjegyzéseket is tenni.

I. 1921–1950

Joggal tarthatjuk tanszékünk elődjének a Közép- és Újkori Történelmi Intézetet, amelyet két másik, a Magyar Történelmi, illetve a Magyar Művelődéstörténelmi Intézet mellett 1921-ben hoztak létre a szegedi bölcsészkar keretein belül. Az elnevezések világosan utalnak arra, hogy intézményes elődünk ellátta a teljes „nem magyar” történelem, tehát az újkor történetének oktatását is, így a jelenlegi Újkori Egyetemes Történelmi és Mediterrán Tanulmányok Tanszékkal osztozunk rajta. Mégsem tűnik illetéktelennek röviden kitérni történetére, már csak azért is, mert az intézetet folyamatosan középkorászok vezették.¹

A három intézet mindegyikét tekintélyes tudós vezette, mindannyian professzorok, a Magyar Tudományos Akadémia tagjai voltak. Szádeczky-Kardoss Lajos a Magyar Történelmi Intézet, Erdélyi László a Magyar Művelődéstörténelmi Intézet élén állt, Márki Sándornak pedig a Közép- és Újkori Történelmi Intézet megalapítása jutott. A Kolozsvárról átköltözött idős, ekkor már 68 éves professzor nagy energiával vágott bele teendőibe, de csak rövid ideig láthatta el feladatait, ugyanis 1925-ben meghalt. Egyaránt írt magyar és egyetemes történelmi témájú műveket, az európai középkort érintő munkái: *Az ó- és a középkor története*; *Az új és a legújabb kor története* jelentős reprezentatív összefoglalások voltak, amelyek a korabeli közönség tájékozódásában fontos szerepet játszottak.² Az oktatás elindításában nagy segítséget jelentett, hogy a szegedi egyetem történelmi szemináriumának adományozta tízezer kötetes könyvtárát, amelyet jelenleg egyetemünk Klebelsberg Kunó Könyvtára őriz.

Márki halálát követően az intézet élére Főgel József került (1926–1941), aki korának ugyancsak karakteres történészgyéniségének számított. Fiatalon a budapesti VI. kerületi főgimnázium tanára volt, később az MTA Könyvtárának munkatársa lett, ahol részt vett a kéziratár rendezésében. Elismert tudóssá a 15–16. századi magyar művelődéstörténettel, a Corvina-könyvtárral, a Jagelló-kori udvari életrajz és művelődéstörténettel kapcsolatos művei tették,³ de nem foglalkozott behatóan az európai történelemmel. Ezzel szemben utóda, a ma már kevésbé ismert Tóth László (1942–1950) a középkori pápai udvarról, a szegénységi mozgalmakról, Verancsics Faustus V. Pál pápának szóló emlékiratához írt tanulmányt,

¹ A történelmi tanszékek II. világháború előtti időszakának tömör összefoglalása: Kristó 1999, 249–252.

² Márki S.: *Az ó- és a középkor története*. Budapest, 1910; *Az újkor és legújabb kor története*. Budapest, 1910. Mellettük említhetjük még: *A középkor főbb krónikásai. A magyarok honfoglalása koráig*. Budapest, 1900; *A longobárdok hazánkban*. Kolozsvár, 1899; *A francia forradalom története. 1789–1799*. Kolozsvár, 1895. c. könyveit, amelyek ugyanakkor még Szegedre kerülése előtt születtek.

³ Főgel J.: *II. Ulászló udvartartása*. Budapest, 1913; *II. Lajos udvartartása*. Budapest, 1917; *A Corvina-könyvtár állapot a Mátyás király halála után a mohácsi vészig*. Budapest, 1927.

illette publikálta is azt.⁴ Megbízása már átnyúlt az államszocialista korszakba, és személyes sorsa jól jelzi a politikai változást: a tisztogatások keretében áthelyezték az Egyetemi Könyvtárba, majd nyugdíjba küldték.

A két világháború között összességében tehát kiváló tudósok működtek Szegeden, de alig jelentettek meg egyetemes történelemtől szóló műveket, mely téren, mint láttuk, Márki Sándor és Tóth László jelent némiképp kivételt. Ebben az időszakban az előbb említett jeles személyek jelenléte ellenére a szegedi történészképzés és történeti kutatások nem váltak jelentőssé. Neves tudósok nyertek ugyan kinevezést, ám nem eresztettek gyökeret, a legtöbbször csak rövid ideig dolgoztak Szegeden, jelentősebb munkáik nem az itteni kutatásaik gyümölcsei voltak. Szemléletüket a pozitívizmus, a nemzeti témák előtérbe helyezése és az elméletektől való idegenkedés jellemezte. Nem sikerült utánpótlást nevelniük, iskolát teremteniük. Két említést érdemlő habilitációra került sor ebben az időszakban: 1923-ban Miskolczi István részéről az Anjou-kori magyar–olasz kapcsolatok és 1943-ban Huszti Dénes részéről a középkori magyar–itáliai kereskedelmi kapcsolatok témájában.⁵ Ez is mutatja, hogy a kutatói érdeklődés, ha érintett is egyetemes történeti témákat, megmaradt a kapcsolattörténetnél.

Mintegy ellenpontként érdemes említést tenni Deér Józsefről, aki ugyan nem a Közép- és Újkori Történelmi Intézetben, hanem a Magyar Történeti Intézetben dolgozott (1934–1940 között), de kutatásaiban a magyar történelmet mindig európai összefüggésekben látta. Így volt ez akkor is, amikor vitába bocsátkozott Albert Brackmann német történésszel, aki a náci élettérelméletet a 11–12. századi közép-európai királyságok Német Birodalomnak való alávettségével próbálta meg történetileg igazolni. Nem kedvelte a másik diktatúrát sem, 1948-ban Svájcba emigrált. Esetében az „európai” jelző ritka erényre is utal, mégpedig arra, hogy a középkori latin és görög-bizánci kultúrában egyaránt jártas volt. Erről tanúskodik egyebek mellett a már emigrációja idején a velencei Szent Márk-bazilika Arany Oltárának ábrázolásairól írt remek tanulmánya, és ez összegződött *A pápaság és a normannok* c. alapvető munkájában.⁶

II. 1950-től a rendszerváltásig

Mi sem fejezhetné ki jobban helyi szinten az országos változásokat, mint az, hogy 1950-ben Gerő Ernőnek, az MDP vezető politikusának felesége, Fazekas Erzsébet kapott megbízást a tanszék vezetésére. A Tanácsköztársaság leverése után emigrációban élt és a Sorbonne-on végzett tanulmányokat, elsősorban a francia történelem, azon belül is a francia forradalom érdekelte. Részt vett a spanyol polgárháborúban, majd a Szovjetunióba került, ahol a hadifogolytáborokban végzett politikai munkát. Magyarországra 1945-ben tért vissza, ahol tevékenyen részt vett a Magyar Tudományos Akadémiát sújtó tisztogatásokban. Szegedi működéséről keveset tudunk, tevékenysége lenyomatát egyetemi jegyzetei jelentik, ame-

⁴ Tóth L.: *Tanulmányok a szegénységi vita forrásainak történetéhez XXII. János pápa korában*. Budapest, 1934; *Verancsics Faustus csanádi püspök és emlékiratai V. Pál pápához a magyar katolikus egyház állapotáról*. Budapest, 1933.

⁵ Miskolczi I.: *Magyar–olasz összeköttetések az Anjouk korában*. Budapest, 1937; Huszti D.: *Olasz–magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban*. Budapest, 1941.

⁶ Deér J.: Die Pala d’Oro in neuer Sicht. *Byzantinische Zeitschrift* 62/2 (1969) 308–344; Byzanz und die Herrschaftszeichen des Abendlandes. *Byzantinische Zeitschrift* 50/2 (1957) 405–436; *A pápaság és a normannok*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2010. Lásd még: Révész – Teiszler 2006.

lyek a francia forradalommal, a 19. század első felének európai történetével és elsősorban 1848 nyugat-európai, pontosabban francia és német eseményeivel foglalkoznak.⁷ Ebben az időszakban az oktatást sematikus vulgármarxista szemlélet hatotta át, és benne az új- és a legújabb kor oktatása került előtérbe a középkor rovására. A középkor túlon túl egyházas időszaknak minősült, és az a szemlélet, amely a történeti változásokat meghatározó tényezőzt kizárólag az osztályküzdelmekben látta, legfeljebb a parasztság és a kialakuló városi polgárság korabeli története iránt mutatott érdeklődést.

Fazekas Erzsébet távozását követően, 1953-ban fontos szervezeti változásra került sor: az Egyetemes Történeti Intézetet kettéválasztották, így jött létre egyrészt a Középkori Egyetemes Történeti Tanszék, amely a marxista korszakolásnak megfelelően 1640-ig oktatta a történelmet, másrészt pedig az Új- és Legújabb Kori Egyetemes Történeti Tanszék. Az államszocialista diktatúra szorításának ezzel egy időben kezdődő lazulása tükröződhet abban, hogy ekkor a Történettudományi Intézet egyik munkatársa, Kulcsár Zsuzsanna (1953–1957) érkezett Szegedre. Ő volt az első olyan oktatónk, aki kimondottan a nyugat-európai középkor kérdéseivel foglalkozott, ráadásul olyan témákkal, amelyek akkoriban újszerűnek számítottak. Publikációi főként az eretnekmozgalmakról, az inkvizíció és a boszorkányüldözés történetéről és a középkor hétköznapi életéről szölkáltak.⁸ Az 1956-os forradalom melletti kiállása miatt azonban fegyelmi eljárást indítottak ellene, majd elbocsátották.⁹

Hosszabb távú és mélyebb változást hozott, hogy 1959-ben Wittman Tibor Szegeden kezdett tanítani, majd az azt követő években a tanszék további történetét mélyen meghatározó személyiséggé vált. Az ELTÉ-n az Eötvös-kollégium tagjaként szerzett diplomát történelem–latin szakon. Bár korán, ötvenéves korában, 1972-ben hunyt el, iskolát teremtett azzal, hogy több elismert szegedi kollégát (Anderle Ádám, Csejtei Dezső, J. Nagy László, Kukovecz György vagy Zombori István) segítette a pályáján elindulni. Tragikusan korai halála ellenére történészi érdeklődése egészen imponáló ívet ír le: a Habsburgokkal szembeálló erdélyi fejedelmek küzdelmei után a csehek ugyanilyen jellegű mozgalmával foglalkozott, ezután a németalföldi szabadságharc és az ottani társadalmi mozgalmak felé fordult az érdeklődése, majd innen jutott el a spanyol abszolutizmus és Latin-Amerika kora újkori történetének tanulmányozásához.¹⁰ A társadalmi mozgalmak mellett nagy figyelmet szentelt az átfogó gazdaságtörténeti folyamatoknak, mint az árforradalom és a korai világ-gazdaság kialakulása és működése, az elmaradott, perifériás régiók centrumhoz való viszonya.¹¹ Az a kérdés is izgatta, hogy az úgynevezett ázsiai termelési mód alkalmazható-e

⁷ Szegedi előadásainak jegyzetei például: *Németország 1815–1847: a 48-as forradalom Németországban*. Szeged, 1951; *Európa 1815-től 1848-ig: a Szentszövetség, a restaurációs periódus Franciaországban, az utópiás szocializmus*. Szeged, 1951.

⁸ Kulcsár Zs.: *Inkvizíció és boszorkánypörök*. Budapest, 1960; *Így éltek a lovagkorban. Nyugat-Európa a XI–XV. században*. Budapest, 1967.

⁹ Kristó 1999, 253.

¹⁰ Wittman T.: *A nemzeti monarchia megteremtéséért vívott harc a cseh–magyar szövetség keretében a terjeszkedő Habsburg-uralom ellen*. Kandidátusi disszertáció, kézirat. Budapest, 1954; A harmincéves háború előzményeinek és jellegének kérdéséhez. *Századok* 91/5–6 (1957), 603–624; *Németalföld aranykora*. Budapest, 1965; *Latin-Amerika története*. Budapest, 1971.

¹¹ Wittman T.: *Az árforradalom. A világgpiaci kapcsolatok kezdeti mozzanatai 1566–1618*. Budapest, 1957. Wittman munkásságának áttekintése: Makkai 1983; Anderle 2013. Bibliográfiája: Kaczúr 1999.

Latin-Amerika korai társadalmaira, és erős fogékonyságot mutatott a világgazdasági rendszer működése és centrumok köré szerveződése, a feudálisnak mondott, de polgárisodó társadalmak fejlődésváltozatai (az úgynevezett régiók kérdése) iránt. Munkássága ezen a ponton is a külföldi kutatások egyik fő irányához kapcsolódott: ugyanaz a problematika foglalkoztatta, mint Emmanuel Wallersteint vagy Fernand Braudelt.

Wittman korai halálát követően Gyimesi Sándor vette át a tanszék vezetését (1973–1983), igaz, csak félállásban, ugyanis párhuzamosan a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tanított gazdaságtörténetet. Fő kutatási területe a magyar parasztság és városfejlődés 17–19. századi története volt, de általánosabb kérdések is vonzották, úgymint Európa, azon belül különösen Kelet-Közép-Európa várostörténete, továbbá a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet változatai és elméleti kérdései.¹² Szegedi előadásai igen népszerűek voltak a hallgatók körében, ugyanis érzékletesen, humorral és közérthetően vázolta nem csupán a korai újkor, hanem a középkor századait meghatározó általános társadalomtörténeti összefüggéseket is. Nyitott, friss szellemben adott elő, a fontos történelmi folyamatokat nem csupán a marxista, hanem a polgári koncepciókat (Werner Sombart, Max Weber, Joseph Schumpeter) is ismertetve magyarázta. Wittmanhoz hasonlóan nagy figyelmet szentelt a centrum és a periféria viszonyának, az egyes régiók középkori és kora újkori változásokban játszott szerepének.

Wittman Tibor egyik tanítványa, Anderle Ádám 1969-ben kezdett tanítani a tanszéken, melynek vezetését 1983 és 1991 között látta el. Érdeme, hogy továbbvitte és új szempontokkal gazdagította mestere Latin-Amerikával kapcsolatos kutatásait. Érdeklődése középpontjában a latin-amerikai államok kialakulásához vezető függetlenségi törekvések és egyéb politikai és társadalmi mozgalmak története állt, de vonzották az „anyaország”, a spanyol történelem különféle kérdései is.¹³ Nagy súlyt helyezett a Latin-Amerika-képzés és kutatás erősítésére. Igaz, hogy a tanszék elnevezése – Wittman törekvéseinek megfelelően – már 1967-ben Középkori Egyetemes Történeti és Latin-Amerika Történeti Tanszékre változott, de Anderle idején nőtt meg a terület történetét megismertető speciális képzésben részt vevők száma, és 1982-ben született meg a tanszékhez kapcsolódóan a Latin-Amerika Kutatócsoport (amellyel egy időben elnevezésünk Középkori és Koraújkorai Egyetemes Történeti Tanszékre változott). Nagy sikert jelentett számára és az egész tanszék számára is, hogy az AHILA, a Latin-Amerikával foglalkozó történészek nemzetközi szövetségének kongresszusát 1987-ben Szegeden tartották, mely alkalommal őt a szervezet elnökévé választották.¹⁴ A

¹² Főbb művei: Az európai városok a kapitalizmus küszöbén. *Századok* 106/2 (1972) 277–303; *A városok a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában. Funkcionális és strukturális változások Nyugat-Közép-Kelet-Európa városhálózatában, különös tekintettel Magyarországra.* (Gazdaságtörténeti értekezések 7.) Budapest, 1975; *Az európai város útja a feudalizmusból a kapitalizmusba.* In: *Helyünk Európában. Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon.* II. köt. Budapest, 1986, 423–446; *Utunk Európába. A magyar és az európai gazdaság viszonya a honfoglalástól a 20. század elejéig.* Budapest, 1993.

¹³ Jelentősebb munkái: *Vihar a Sierrában. Indián függetlenségi küzdelmek a XVI–XVIII. században.* Budapest, 1981; *Egy kontinens önmagát keresi. Nemzetté válás és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XX. sz. első felében. A fehér oligarchiák nemzetfogalmának válsága.* In: *Elmaradottság és ideológia a XIX–XX. században.* Szerk.: Vass H. Budapest, 1985, 137–159; *Latin-Amerika története.* Szeged, 2010; *A magyar–spanyol kapcsolatok ezer éve.* Szeged, 2006.

¹⁴ Beszámoló a kongresszusról: Gőz 1987.

Kádár-rendszer elszánt híveként és talán azért is, mert a „klasszikus” középkori tanulmányok távolabb álltak tőle, vezető középkoros kollégái részéről politikai és szakmai természetű kritikák érték, melyek következtében elhagyni kényszerült a tanszéket, ami viszont lehetőséget nyújtott számára, hogy megalapítsa a szegedi hispanisztikai képzést.

Ma már kevésbé ismert, hogy az 1960–1980-as években a középkori egyetemes történet oktatásának volt két nagy tudású és melegszívű egyénisége: Medzibrodsky Endre és az elsősorban orosz történelmet tanító Varga Ilona, akiknek szemináriumait történészhallgatók generációi látogathatták. Az utóbbi nyugdíjba vonulása után, 1987-ben az orosz és kelet-európai középkor és kora újkor oktatását Varga Beáta vette át.

Természetesen jelentős pozitívumként könyvelhető el, hogy a korabeli szegedi képzés és kutatás nyitott volt Latin-Amerika és Kelet-Európa történeti kérdései iránt. Ám némiképp ennek következtében a nyugat-európai középkor és kora újkor történetének oktatása és kutatása a háttérben maradt, a tanszék ebből a témából szemináriumot nem is igen hirdetett meg. Igaz, Gyimesi előadásai ezen a téren is megadták az alapokat, de érzékelhető változást az hozott, hogy Csernus Sándor, aki már a hetvenes évek legvégén a tanszék munkatársa lett, hat év után, 1986-ban hazatért Lyonból, ahol lektorként dolgozott az egyetemen. Ő már a kapcsolattörténet mellett kimondottan Franciaország középkori történelmével foglalkozott, és e témában hirdetett meg órákat.

Ha összegezni próbálnánk a második világháború végétől a rendszerváltozásig tartó időszakot, azt mondhatjuk, hogy a kezdetek után, melyeket személyi beavatkozások sora és szélsőségesen ideologikus szellemű oktatás jellemezett, nagyon lassan teret nyert a kereteket lazító szakmai szemlélet, amely már Kulcsár Zsuzsanna esetében is megvolt, és amely Wittman Tibor és Gyimesi Sándor szegedi működésével tovább erősödött. Az 1960-as, 1980-as években, túl a színvonalas előadásokon, ők ketten kiváló jegyzeteket írtak,¹⁵ kutatói habitusukat pedig egyszerre jellemezte az elméleti képzettség, a nagy rendszerekben való gondolkodás és a helyi sajátosságok iránti érzékenység. A marxi történelemszemlélet nem béklyó, hanem értelmezési keret volt számukra. Mai szemmel nézve is üdítő, hogy mennyire távol állt tőlük az etnocentrizmus, az Európa-központúság, a „harmadik világ” társadalmainak és kultúrájának kolonialista szemlélete.

A képhez hozzátartozik azonban, hogy ezek a kiemelkedő személyiségek (és a szóban forgó időszakban a tanszéken tanító kollégák nagyobb része) mai fogalmaink szerint újkorosok voltak, akik a középkorral kapcsolatos közvetlen kutatásokat nem folytattak. Mindez persze nem meglepő, hiszen a marxista korszakolás (sőt több, nem marxista történész korszakolása) értelmében a középkor az angol forradalomig, 1640-ig „tartott”. (Sőt, a második végi egyetemes történeti szigorlaton a hallgatóknak Róma bukásától az *Ancien Régime* bukásáig terjedő korszakból kellett vizsgázni, hiszen, vélhetően praktikus okokból, az „anyag” arányosabb időbeli elosztása érdekében az időhatárt 1789-nél húzták meg).

III. A rendszerváltozástól napjainkig

A rendszerváltozást a magyar társadalom és az értelmiség úgy élte át, mint lehetőséget az Európához való visszatérésre, ahová az ország mindig is igazából tartozott, így nagyobb

¹⁵ Wittman T.: *Egyetemes történet 1500–1789*. Budapest, 1968; Gyimesi S.: *Középkori egyetemes történet: a feudalizmus kialakulása és típusai*. Szeged, 1985.

érdeklődés fogadta az európai történelemmel foglalkozó munkákat.¹⁶ Szakmai téren pedig ösztöndíjlehetőségek nyíltak meg, könnyebb volt külföldi konferenciákra eljutni és külföldi publikációkhoz hozzáférni. Mindez kedvezően hatott az egyetemes középkor magyarországi oktatására is, ugyanakkor Szegeden szükség volt pár évre, hogy a kedvező változások érzékelhetőek legyenek a tanszéki munkában.

Az 1990-es évek fiatalítással kezdődtek, amire azonban kicsit kényszerből is került sor. Mint arról már volt szó, 1992-ben Anderle Ádám távozni kényszerült a tanszékről, ezt megelőzően Csernus Sándor külföldi kulturális szolgálatot vállalt. Így kezdeteként oktatni előbb Szántó Richárd, majd jómagam is, két olyan pályakezdő, aki kimondottan Nyugat-Európa középkori történetével foglalkozott. Ebben az időben az egyetem és a bölcsészkar vezetése ambiciózus személyi politikába fogott, melynek keretében több kiváló történész is felkérést kapott, hogy Szegeden dolgozzon. Közülük Engel Pál, a magyar középkor elismert kutatója igent mondott, ám csak egy éven át (1992–1993) látta el a tanszék vezetését. Igaz, elsősorban a 14–15. századi nemesi társadalom kutatásra specializálódott, de kiválóan tájékozódott az európai középkor történetében is. Ekkor már megjelent a magyarság történetét 1440-ig áttekintő munkája, amely közérthetően, mégis koncepciózusan foglalta össze a középkor történetét úgy, hogy benne a magyar és az egyetemes történeti fejezetek, mintegy fogaskerekeként, egymást magyarázva, szorosan illeszkedtek egymáshoz.¹⁷ Előadásait az egyetemi oktatásban ritkaságszámba menő témáról, a Balkán történetéről tartotta, amely számos ponton kapcsolódik a magyar történelemhez, ugyanakkor a bizánci világba is betekintést enged.

Engel távozásakor fölvetődött, hogy a tanszék vezetését Tóth István György vagy a karunkon oktató Olajos Terézia lássa el, végül azonban megegyezés 1993-ban Zimonyi István, az Altajisztikai Tanszék munkatársának személye körül alakult ki. Megbízatása elején jelentős változásokat kezdeményezett, amelyek máig meghatározzák a tanszék működésének kereteit. Egyrészt egyfajta „profiltisztítást” valósított meg azzal a céllal, hogy a tanszék a középkor hagyományos fogalmának megfelelően már csak a 15. század végéig terjedő korszakot oktassa, és munkatársai is lehetőleg ezzel az időszakkal foglalkozzanak. Ezt tükrözte régi-új elnevezésünk: Középkori Egyetemes Történeti Tanszék, és ennek következtében került át pár év elteltével Varga Beáta az Újkori Egyetemes Történeti Tanszékre. Másrészt a tanszéki profil kettős jellegének megváltozott a tartalma: az európai középkor oktatása most már nem Latin-Amerika-képzéssel, hanem az eurázsiai steppe és a muszlim civilizáció oktatásával és kutatásával párosult. Az új tanszékvezető (2007-ig, majd 2014–2021) az utóbbi területen tevékenykedett, ám figyelmet fordított arra, hogy az európai középkor kutatása ne szoruljon háttérbe.

Zimonyi István a kelet-európai nomád népekre vonatkozó arab forrásokra (elsősorban a Dzsajháni-hagyományra) alapozva a korai magyar történelemmel, általánosabban pedig a

¹⁶ E felfogás történeti összegzésének tarthatjuk már a rendszerváltozás előtt megjelent kétkötetes tanulmánygyűjteményt: *Helyünk Európában. Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon*. I–II. köt. Szerk.: Berend T. Iván. Budapest, 1986; és ennek megnyilvánulásának tekinthetők a *Magyarok Európában* beszédes sorozatcím alatt 1990-ben megjelent, a magyar történelmet tárgyaló összefoglalások: Engel P.: *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig*; Szakály F.: *Virágkor és hanyatlás 1440–1711*; Kosáry D.: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. A negyedik, Glatz Ferencre bízott kötet sajnos nem készült el.

¹⁷ Engel 1990.

nomád népek társadalomszervezetével és uralmi formáival foglalkozik.¹⁸ Ő és a hallgatókra szintén jelentős vonzerőt gyakorló, ám tanszékünkéről időközben eltávozott (majd tragikusan korán elhunyt) Márton Alfréd kezdték kinevelni az őstörténeti-steppetörténeti képzés keretében a fiatalabb oktató-kutató korosztályt, amelynek több tagja karunkon vagy más, akár külföldi, akár belföldi intézményekben dolgozik (Felföldi Szabolcs, Nagy Katalin, Türk Attila, Vér Márton), és akik közül ketten a tanszék oktatói sorába kerültek: előbb (1999) a történelmet régészeti forrásanyag bevonásával művelő, a kora középkori kereskedelmet, a Kazár Birodalmat kutató Polgár Szabolcs, majd (2007) a kunok történetét és a Kelet-Európában, illetve az eurázsiai steppén zajló keresztény, főként koldulórendi térítést tanulmányozó Kovács Szilvia.¹⁹

Az 1990-es évek közepétől a középkori Európa történetének kutatása és oktatása is sokszínűbb lett. Csernus Sándor, bár kulturális külszolgálati teendői időszakonként (1990–1994, 1999–2005, amikor is a Párizsi Magyar Intézet igazgatója volt) elszóliották Szegedről, fontos szerepet játszott az oktatásban és a tanszék külkapcsolatainak ápolása terén, melyek közül elsősorban az angers-i egyetemmel fennálló kapcsolatokat említhetjük, és 2007-től 2014-ig a tanszék vezetését is ellátta. Számos tanulmányt írt a 15. század diplomáciatörténetéről vagy különféle 15. századi magyar személyiségek: Hunyadi János, V. László korabeli francia forrásokban való ábrázolásáról, a korabeli magyar–francia kapcsolatokról, útnak indította *A középkori francia történeti irodalom remekei* c. sorozatot.²⁰ Szántó Richárd érdeklődése a Brit-szigetek politikai struktúráira és nemesi társadalmára, a középkori Európa természet- és gazdaságföldrajzára terjed ki. E sorok írója (aki 2021-ben vállalta a tanszék vezetését) a középkori Nyugat vallástörténetével, mindenekelőtt a ferences rend, illetve az eretnekségek szerepével és Itália korabeli történetével foglalkozik, és szerepet vállalt a Kapisztrán János magyarországi leveleinek kiadását célzó, befejezéshez közeledő munkában. A középkori francia várostörténettel foglalkozó Gálffy László, bár jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetemen oktat, aktívan részt vesz a tanszéki oktató-és kutatómunkában.²¹

Az említett oktatók érdeklődéséből következően az európai középkor oktatása területi, kronologikus és tematikus értelemben is arányossá vált, széles kínálatot nyújtva az érdeklődő hallgatók számára. Természetesen nem lehet cél egyenlő színvonalon „lefedni” ezt a változatos és hosszú korszakot, ám annyi elmondható, hogy megvalósult a gazdaság-, a társadalom-, a politikai és a vallástörténet egyensúlya, a kurzusok egyaránt foglalkoznak a kora, az érett és a kései középkor időszakaival, térben kiterjedve Északnyugat-Európa és a Mediterráneum régióira. Sőt óraadóként Farkas Csaba, Csongrád-Csanád megye Levéltárának főmunkatársa a Bizánci Birodalom történetéből hirdet meg kurzusokat. (Persze ezen a téren akad még tennivaló, amennyiben a német, a lengyel és a cseh területek ebben az értelemben fehér foltot képeznek.) Mindezek kiegyensúlyozott profilként jelennek meg az

¹⁸ Kmoskó Mihály hagyatékának kiadása mellett talán a legfontosabb munkái: *Muszlim források a honfoglalás előtti magyarságról. A Ğayhāni-hagyomány magyar fejezete*. Budapest, 2005; *A magyarság korai történetének sarokpontjai. Elméletek az újabb irodalom tükrében*. Budapest, 2014.

¹⁹ Publikációikra lásd az MTMT megfelelő oldalát.

²⁰ Fordításában és gondozásában jelent meg: Robert de Clari: *Konstantinápoly hódoltatása*. Budapest, 2013; Jean de Joinville: *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*. Budapest, 2016. Egyéb munkáira lásd az MTMT megfelelő oldalát.

²¹ Szántó Richárd, Galamb György és Gálffy László publikációira lásd az MTMT megfelelő oldalait.

oktatásban. Az oktatás Európa keleti felének történetére is kiterjed, ami Kovács Szilvia (kunok), Polgár Szabolcs (korai szlávok, a Kazár Birodalom, a kijevi Rusz) és Zimonyi István (volgai bolgárok) kurzusai révén valósul meg. Az általuk tartott órák másik része megvilágítja az arab világ és a steppei birodalmak (türkök, mongolok) történetét is. A tanszék munkatársai részt vállalnak a hallgatóknak segítséget nyújtó segédkönyvek (középkori egyetemes történeti térképgyűjtemény, Szántó Richárd szerkesztésében, valamennyi kollégánk által írt szócikkkel) vagy elektronikus tananyagok (melyek Kovács Szilvia és Polgár Szabolcs munkái) készítésében.²²

Oktatói munkánk eredményessége természetesen a hallgatók képzettségén, az utánpótlás nevelésén mérhető le, ugyanakkor nem mellékes, hogy milyen viszonyok között végezhetjük azt. A rendszerváltás körül és az 1990-es években könnyebb dolgunk volt: akkoriban nagyobb volt a tanári és a kutatói pálya presztízse, nagyobb becsülete volt az olvasottságnak, így a bölcsészkarok nagyobb számban vonzották az érdeklődő, önálló, kritikai szellemű, szorgalmas, nyelveket ismerő diákokat. Érthető, hogy az ebben az időszakban egyetemet, illetve doktori képzést végzettek köréből többen már munkatársaink. Már volt róla szó, hogy Kovács Szilvia és Polgár Szabolcs az őstörténeti-steppe-történeti képzésből indulva váltak kollégáinkká, mellettük Gálffy László és Szántó Richárd, továbbá a nemrégiben fokozatot szerzettek köréből Maléth Ágnes és Szolnoki Zoltán a szegedi medievista-képzés „neveltjének” számít. Örvendetes, hogy az utóbbi években tanszékünk a medievisztika doktori képzésben is nagyobb szerepet kapott, és az ide jelentkezők körében megvan az érdeklődés akár az európai, akár az Európán kívüli témák iránt. A tanszék munkatársai részt vesznek külföldi (török, kazak) ösztöndíjasok képzésében is.

A tanszék oktatási profilja és az ott dolgozók kutatási témája megkívánja a nemzetközi kapcsolatok ápolását, ami ösztöndíjakban, külföldi tanulmányutakban, kutatási programokban való részvételben, külföldön megjelentetett publikációkban fejeződik ki, és aminek leglátványosabb alkalmi a Szegeden és máshol szervezett konferenciák. Közülük érdemes kiemelni a *Medieval Nomads* címmel 2004 és 2019 között tartott nyolc konferenciát, amelyet a Régészeti Tanszékkel és az MTA SZAB Őstörténeti Munkabizottságával együtt szerveztünk,²³ vagy a 2014-ben a szegedi ferences kolostorban tartott, a ferences rendnek a 15. századi Európában és Magyarországon játszott szerepéről szóló tudományos összejövetelt.²⁴

A jövő bizonytalanságai

Ami a tanszék jövőjét és lehetőségeit illeti, biztató körülmény a hallgatói érdeklődés, valamint a tehetséges, a tanszéki munkába a lehetőségek szerint bekapcsolódó, doktori fokozatot szerzett fiatal kollégák jelenléte. Számolnunk kell azonban több kedvezőtlen fejleményre. Ilyen például az, hogy a hallgatók körében ma már szinte kizárólag az angol nyelv

²² *150 térképvázlat a középkori egyetemes történelem tanulmányozásához*. Szerk.: Szántó Richárd. Szeged, 2014; az elektronikus tankönyvek:

Kovács Szilvia: <https://eta.bibl.u-szeged.hu/view/creators/Kov=E1cs=3ASzilvia=3A=3A.html>; Polgár Szabolcs: <https://eta.bibl.u-szeged.hu/view/creators/Polg=E1r=3ASzabolcs=3A=3A.html>

²³ Pl. a Szegeden 2016-ban tartott VI. konferencia előadásai: *Chronica. Annual of the Institute of History, University of Szeged*. 18 (2018). Ed.: Balázs Dankó.

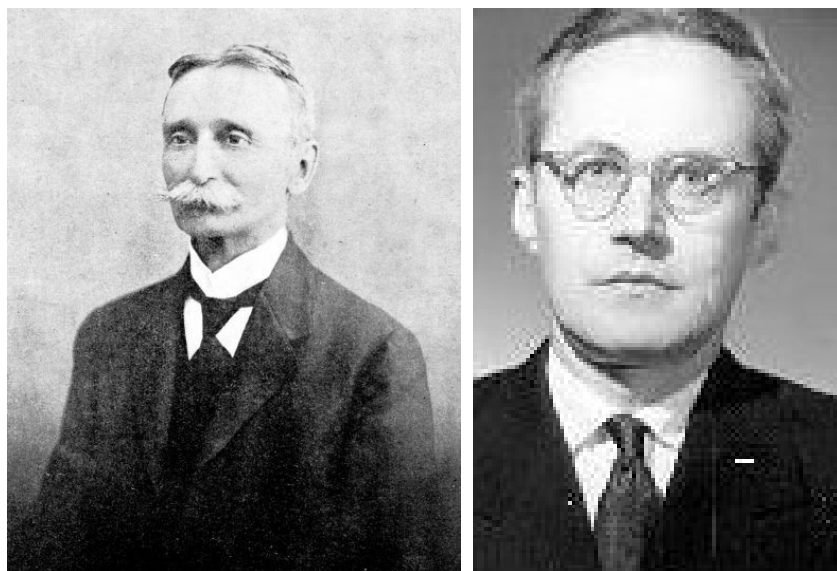
²⁴ Az itt elhangzott előadások: *Chronica. Annual of the Institute of History, University of Szeged*. 15 (2017). Ed.: György Galamb.

ismeretére számíthatunk, ami beszűkíti az általuk feldolgozható témák körét, hogy a latinul a legtöbben már csak az egyetemen kezdenek ismerkedni, és ilyennek mondhatjuk – tisztelet a kivételeknek – a klasszikus, illetve az általános társadalomtudományi műveltség terén tapasztalható hiányosságokat.

Más kedvezőtlen körülményekkel is számolnunk kell, amelyek természetesen nemcsak a mi munkánkat befolyásolják, hanem hatással vannak az egész történelemoktatás és a bölcsészkar jövőjére. Fönnáll a veszély, hogy kizárnak minket az egyetemi tanárképzés szakmai tartalmának kialakításából, miközben – véleményem szerint – ellensúlyoznunk kellene a magasabb politikai körökből is támogatott nacionalista történelemszemlélet és mítoszgyártás hatásait. Kérdés, hogy a tanári pálya burkolt vagy nyílt, de jól érzékelhető megvetése, a pedagógusok alapvető jogaiktól való megfosztása, a kezdő tanárok éhbéért való dolgoztatása mikor hozza el magával a tanári szakok elnéptelenedését. Kérdés, hogy az akadémiai pálya jelent-e elegendő vonzerőt ahhoz, hogy a tehetségeket meg is tartsuk. Kérdés, hogy a hazai tudománypolitika felhagy-e azzal, hogy a szűkebb-tágabb tudományos közösségekre olyan intézkedéseket erőszakoljon rá, melyeket azok elutasítanak. A kétségek erősek, a bizonytalanság nyugtalanító, ám talán megvan a remény, hogy a történelemoktatás, az egyetemes történet tanítása és kutatása a kollégák erőfeszítéseinek köszönhetően fennmarad és eredményes lesz. Talán bízhatunk benne, hogy – mint a Párizs címerében olvasható mottó mondja – „*fluctuat nec mergitur*” – azaz: hánykolódik, de nem süllyed el.

Bibliográfia

- Anderle 2013 = Anderle Á.: Wittman Tibor a magyar történetírásban. *Aetas* 28/1, 137–147.
- Engel 1990 = Engel P.: *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig*. Budapest.
- Göz 1987 = Göz G.: Egyház, vallás és társadalom a latin-amerikai történelemben (1492–1945). (Az AHILA VIII. kongresszusa Szegeden). *Aetas* 3/2: 144–146.
- Kaczúr 1999 = Kaczúr Á.: Wittman Tibor tudományos írásai. In: *Stációk. Erdély–Európa–Latin-Amerika. Tudományos konferencia Wittman Tibor professzor születésének 75. évfordulóján*. Összeáll.: Anderle Á. Szeged, 11–16.
- Kristó 1999 = Kristó Gy.: Történelem. In: *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene. 1921–1998*. Szerk.: Szentirmay L. – Ráczné Mojzes K. Szeged.
- Makkai 1983 = Makkai L.: Wittman Tibor tudományos életműve. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 77: 13–19.
- Révész – Teiszler 2006 = Révész É. – Teiszler É.: Deér József (1905–1972) szakirodalmi munkássága. In: *Deér József emlékezete. Tanulmányok Deér József professzor születésének centenáriuma*. Szerk. Koszta L. Szeged, 121–131.

Márki Sándor és Wittman Tibor